

Hilekoa eta subjektu filosofiko gorpuztua

Arantza Etxeberria Agiriano

UPV/EHUko Filosofia Saileko irakaslea eta IAS-Research Group on Life, Mind and Society taldeko ikertzailea

Emakumeek filosofian duten ordezkari-tza oso minoritarioa da.¹ Bigarren Hezkuntzan edo Batxilergoan oraindik gizonezkoen eta beste generoen arteko desorekarik nabarmentzen ez bada ere, eta gradu-ko lehen kurtsoetan balantza ere oraindik ia %50ean badago, berehala da gizonezkoen kopurua handiagoa. Adibidez, 2021ean eta EHUn Filosofia Gradua amaitu edo masterra zein doktoregoa egiten dutenen artean, gizonak %65 inguru dira.² Bizitza akademikoan aurrera egin ahala, gizonezkoen eta besteen arteko aldea gero eta handiagoa da, berdin gure artean eta mundu mailako beste herrialdeetan.

Gutxiengo hori harrigarria bada ere, deigarriagoa izan daiteke emakumeak gutxietsi egin direla subjektu filosofiko gisa, ustez filosofatzeko gaitasun eskasa dutelakoan. Izan ere, tradizioan nabarmendu diren pentsalari ospetsu askok errepikatu du emakumeak filosofian *fin* aritzeko edo ideia berriak sortzeko gaitasunik ez dutelako *mantra*. Ursula Le Guinen *Iluntasunaren esku ezkerra* nobelako bi pertsonaien arteko solasaldi batean³ bi kontu garrantzitsu salatzen dira: batetik, emantzat hartzen dela emakumeak ez direla nabarmentzen jakintza edo sorkuntzaren hainbat arlotan, tartean

filosofian, non *jenioak* miresten diren; eta, bestetik, egoerak ez duela emakumeen adimen gaitasunarekin zerikusirik.

Zein da arazoa, orduan? Azkenaldian eskaini diren zenbait azalpen posible aztertu nituen beste artikulu batean (Etxeberria 2018). Batzuen ustez, zergati nagusia (emakume eta gizonen arteko) genero diferentziak dira; aipatzen dira berezko desberdintasun psikologikoak bien artean, pentsatzeko era desberdinak dituztela, lana eta amatasuna uztartzeko zailtasunak daudela emakumeen kasuan, sexismo kontzientearen eragina, eta baita sexu-jazarpena edo fenomeno psikologiko inkontzienteak.

Jennifer Saulek ikertu du tankera horretako hainbat fenomeno, tartean *alborapen implizitua* eta *estereotipoen mehatxua* (Saul 2013). Aurrenekoak pertsonak dituzten mugatzaile inkontzienteak dira, eta eragina dute gure gizarteak estigmatizatzen dituen taldeetako pertsonak pertzibitzen edo ebaluatzen diren moduan. Bigarrenak, berriz, estereotipoen baitan erortzen diren pertsonengan horrela kategorizatuta izan daitezkeela jakiteak izan dezakeen eragina adierazten du, norberari sentiarazten dioten heinean bat ez dela gai jarduera jakin bat egiteko, edo egoki egiteko.

Bigarren zergati multzo garrantzitsua filosofiari berari dago, profesioak nolabait irentsi baitu filosofia 'zaila' dela, jenioek bakarrik egin ditzaketela ekarpen esanguratsuak, eta horiek gizonezkoak direla. Beste ikuspegi batetik, batzuek iradoki dute, emakumeen eta gizonen intuizio filosofikoak oso ezberdinak direnez, emakumeak batzuetan lekuz kanpo geratzen direla (ikus Beebeeren aipamena, in Etxeberria 2018). Azkenik, beste batzuk filosofiaren irakaskuntzan daude: kanona gizonek osatzen dutelako, emakumeek idatzitako ezer ez delako ikasten karreran, emakume irakasle oso gutxi daudelako edo ez dagoelako.⁴ Kontuan hartzekoa da historian zehar emakumeak 'ezabatu' edo ez direla aintzat hartu filosofian, edo beren lanak eta aurkikuntza filosofikoak euren hurbileko gizonei egotzi dizkietela. Emakumea isilarazi da orobat arrazoituz *gizon* terminoak (edo hurbileko beste

hizkuntzatan *hombre, man, homme...*), unibertsala izanik, bere baitan espezie osoko kideak bereganatzen dituela.⁵

Emakume filosofoek izan dituzten bizipenak oso eskasak izan dira misoginiaren eraginez. *Me Too* filosofikoa irekia dago neurri txiki batean hainbat webgunetan (ikus Beebee 2021). Beste batzuen artean, Sally Haslanger, Catherine Malabou edo Lisa Lloyd filosofoen testigantzak daude bizi izan dituzten egoerei buruz (ikus Etxeberria 2018). Hannah Arendtek berak Karl Jaspersi aitortu zion Martin Heideggerrek ez zuela uste Arendt filosofikoa den funtsezko ezer idazteko gai zenik (eta hori esan zuen bere liburu ezagunenak dagoeneko argitaratzen hasia zenean).

Bi galdera nagusi azaltzen dira nire lanean: *zer da emakumea* filosofian hain parte hartze urria izateko, eta *zer da filosofia* emakumeari hain aukera gutxi ematen dion jarduerara gisa. Lehenengoari dagokionean, kezka da ea emakumeak subjektu filosofiko berria eta ezberdina osatzen duen, eta ea ezberdintasun hori gorputzari lotuago bizi izateagatik den, Caballero eta Larraurik (2021) diotenaren harira: emakumea

Zer da emakumea filosofian hain parte urria izateko, eta zer da filosofia emakumeari hain aukera gutxi ematen dion jarduerara gisa

ezusteko subjektua dela filosofian. Bigarrenean, berriz, filosofia bizipen praktiko eta ekintzaile moduan azalduko da Weilen pentsamenduaren ildotik, ideia nagusia izanik pentsatzeko edo filosofatzeko gogoia eta gaitasuna zapalkuntzak soilik eragozten duela.

Hilekoa eta subjektu filosofiko gorpuztuak

Hilekoa ez da emakume izatearen ikur (izan ere, 'emakume' eta 'hilekoa duten pertsonak' predikatuek ez dute hedadura berbera), baina izan daiteke filosofo 'ez-unibertsalaren' adierazle bat, subjektu menstruatzailea partikularra edo lokalizatua den

heinean, *gorpuztua* eta ez unibertsala. Beraz, hilekoa ez dut hartzen feminitatearen ikur edo irudi gisa, gorputzaren dei edo gorputzaren zama gisa baizik, eta galdetuko diot ikur horri ea zer den gorputzetik edo gorputzarekin zamatuta filosofatzea (esperientzia sentsual atseginen edo minen igorle denean).

Hilekoak edo bere faltak pertsona askoren bizitzan duen garrantzia ezin da ukatu, baita menarkia aurretik edo menopausiaren ostean ere, berdin trans emakume zein gizonezkoengan ere.⁶ Halere, filosofian hilekoaren gaia ez da asko landu izan,⁷ ezkutuan egon baita, literaturan eta artean⁸ gertatu den bezala.⁹ Deigarria da Simone de Beauvoir filosofoak hilekoari buruz nola idazten duen (Beauvoir 2019 [1949]). Haren ustez, menarkiak bigarren mailako gizaki egiten du neska gaztea, besteak baino gutxiago dela erakusten dio eta gizaki izatearen zentzua kentzen dio. Beauvoirren esanetan, pubertatea eta hilekoaren hasiera «nazkagarriak eta umiliagarriak» dira, hilekoaren etorrera «hileroko desatsegintasun» moduan deskribatzen du, sortzen duen usain desatsegin eta ustela aipatuz. Batzuentzat, Beauvoirrek erabiltzen duen hizkuntza bortitza da, eta biologia aurkezteko modua, negatiboegia. Hainbat kritikarik horri *somatofobia* deitu diote, gorputzari beldurra eta fobia (ikus Groenhout 2017: 73). Filosofia mailan, feminista batzuek nahiago dute gogoaren arloan gizaki guztien arteko berdintasuna aldarrikatu gorputzen arteko aldeei erreparatu gabe.

Iris Marion Youngen «hilekoaren meditazioek» beste ikuspegi bat erakusten dute (Young 2005): hilekoa ezkutuan bizi behar den egoera da, menstruatzaileak hilekorik ez duelako itxurak egin behar ditu, 'armairuan' bizi balitz bezala, ez-menstruatzaile gisa agertzeko beti. Lotsa eta bazterketa dira nagusi. Bestalde, literatura medikotik iradokitzen da hilekoa ernaldiaren ukazio gisa, sortzerik ez dela egon adierazten duen heinean. Eskolak eta lantokiak ez dituzte menstruatzailearen beharrak betetzen, eta, askotan, hilekoak sortzen duen ondoezagatik, zigorrak (irainak, txantxak...) daude menstruatzailea 'harrapatu' egiten badute.

Youngentzat dilema da ea erantzun eta hilekoari buruzko Beauvoirren ikuspegi negatiboa kritikatu daitekeen. Hona-koa galde dezakegu: hilekoa askotan esperientzia txarra edo mingarria izanik, eta bazterketa soziala eragiten badu ere, zer egin behar da horrekin filosofo moduan? Posible da ikuspegi positibo batetik begiratzea? Badu alderdi onik? Youngek emakumeen munduan gertatzen diren hainbat fenomeno aztertzen ditu (titiakin bizitzea, haurdunaldia, etxea...), eta batzuetan lortzen du arlo horietan, bazterketa eragiten badute ere, zerbait positiboa aurkitzea; baina hilekoaren esperientziak ez du aparteko ezer positiborik, ez bizipen gorpuztu moduan, ezta gizartearen ikuspegitik ere.

Filosofia egiteko gaitasuna eta gorputza

Filosoforen subjektibitatea neutral gisa agertzen da hainbat eredutan, besteak beste Descartes eta bere jarraitzaileen lanetan. Gorputzetik urruti, gogoan, zeharo desgorpuztua, beste mundu batean kokatzen da. Begiratu batean, badirudi Platon edo Descartes bezalako filosofoek, subjektua eremu izpiritual hutsean kokatzen duten heinean behintzat, subjektu filosofiko neutral edo unibertsal baten irudia aldarrikatzen dutela. Subjektu filosofikoa eremu izpiritual batean jarriz gero, badirudi genero desberdintasunik egingo ez duen planteamendu bat garatu daitekeela. Halere, filosofo feministek askotan azpimarratu dute subjektu unibertsal horren atzean beti gizonak daudela.

Santiago Alba Ricoren aburuz, gizakia beti dabil bere gorputzetik ihesian:

Gizakia da bere gorputzetik ihes egiten duen animalia bakarra. Izan ere, benetan gorputza duen animalia bakarra da, eta gorputza du beti horretatik ihesi –eta behin eta berriro bertan erortzen– dabilen heinean. (Alba Rico 2017: 53; nire itzulpena).

Gorputzari ihes egiteko hiru bide aipatzen ditu Alba Ricok:
1) dantzak eta musikak gorputza arinago egiten dute, zama

kentzen diote gorputzari; 2) hizkuntzaren bitartez; 3) teknologien bitartez gorputza deskonektatu egiten da.

Aldiz, ihes denak berrerortze batean amaitzen dira; berreortzeak hiru dira: 1) gosea, gorputza guztiz *presente* egiten baitu; 2) asperdura, denbora ez denean pasatzen eta gorputza puztu egiten denean; 3) mina eta gaixotasuna, zahartzaroa, heriotza..., horietan berriz agintzen baitu gorputzak. Gorputzaren garrantzia gaixotasunak erakusten digu askotan; hori esan dute medikuntzaren filosofian, adibidez, Goldstein edo Canguilhem filosofoek, osasunean subjektuak ez baitio gorputzari aparteko arretarik egin behar. Ainhoa Urien filosofoak ere honela dio elkarriketa batean:

[Ospitalean] ohartzen zara zure bizitza gorputz batean sostengatzen dela. [...] Gizarte honetan gelditzen garen une bakarrenetakoak izaten dira gaixoaldiak. [...] Gainontzean, materialtasuna sartzen ez den lekuetan bizi gara, sakelakoen barruetan, esnatu eta lehen gauza Twitterra begira, hilekoarekin ibuprofenoa... beti gorputzetik iheska. (Urien, in Ugarte 2021)

Caballero eta Larraurik (2021), Alba Ricoren hausnarketak aztertzean, kritika bat dute: ez zaiola emakumearen bizitzan hain garrantzitsu diren berrerortze berezi eta espezifikoak aipatzea bururatu, hots, hilekoa eta haurdunaldia.

Nire harridurarako, gorputzaren gainbeheraz ari denean, gu gizaki guztion zaugarritasuna jartzen duenean elkarrenganako zainketen jatorri bezala, ez du kontuan hartzen emakumeok ez dugula hain erraz ihes egitea, edo [...] gorputzarekiko arduragabetasuna. (*Ibid.*: 57-58; nire itzulpena).

Aldiz, eta agian horregatik, feminista batzuen helburua ez da gorputzetik ihes egitea, gorputzean kokatzea baizik. Filosofo horien iritziz, hilekoak eta ernaldiak gorputzerantz makurtuko lukete balantza emakumeen kasuan, asmoa baita:

Gorputzago izatea, gorputzetik ihes egiteko bideak hain erraz ez izatea, eta agian gorputzetik ihes egin nahi ez izatea, hor askatasun eta sorkuntza iturri bat aurkitzen duelako. (*Ibid.*: 59; nire itzulpena).

Minak eta estutasunak, hilekoarena barne, gorputza oso presente egiten digute, gure arreta guztia bereganatzen du.

Hori da, beraz, erronka: izaera gorputzu hori oztopo moduan pentsatu behar ote den filosofian, feminismo platonizatzailleek askotan hobetsi duten bezala, ala abantaila ere eskain dezakeela pentsatu ote dezakegun, modu egokian filosofatzearen ezaugarri gisa, bizitza onaren azken helburuan zentratuago dagoen filosofiarantz «makurtzen»¹⁰ baikaitu. Simone Weilek garatu zuen filosofiarenean ikuspegi bigarren multzoan sartuko litzateke, praktikara zuzendutako ekintzat hartzen baitu filosofia, minean edo zorigaitzean bizi diren horiei arreta osoa eskainiz.

Hori da erronka: izaera gorputzu hori oztopo moduan pentsatu behar ote den filosofian, ala abantaila ere eskain dezakeela pentsatu ote dezakegun

Ezbeharrak Simone Weilen ikuspuntutik

Simone Weilek (1909-1943) filosofia ulertzeko ikuspuntu berezia eskaintzen du, abstraktua edo intelektuala izan beharrean, praktika eta gorputz ekintzekin txirikordatua.¹¹ Berak ez zuen hilekoari buruz idatzi, ezta feminismoaz ere, baina bai zorigaitzez edo ezbeharrak (*malheur*) eta zapalkuntzaz (Birulés eta Rius 2013). Izan ere, filosofia egiteko aszetika moduko bat proposatzen du: buruan edo ideien munduan garatu beharrean, esperientziaren bitartez, guztiz gorputzurik, egin behar du filosofoak bere entrenamendua bertute moralak lantzeko (Pirruccello 2002). Bera Renault fabrika batean lan egitera joan zen 1934an, pobreziaren bizipena ezagutu nahi zuen; Espainiako gerra zibilean ere egon zen errepublikazaleekin, eta Bigarren Mundu Gerran konpromiso handia izan zuen.

Weilen aszetika esplorazio filosofiko gisa uler daiteke. Filosofiko esperimendu mentalen orde, imajinazio gorputzu

eta ekintzailearen bitartez irudikatuko lituzke posibilitatearen mugak non dauden. Bere bizipena ikaragarria izan zen; fabrikako egonaldiaren ostean honela zioen zapalkuntzak duen eraginaz:

Niri, pertsonalki, hori da fabrikan lan egiteak adierazi didana. Adierazi dit neure duintasun sentimenduaren, neure buruarekiko errespetuaren, oinarrian zeuden kanpoko arrazoi guztiak (lehenago barrukotzat hartzen nituenak) bi edo hiru astetan errotik hautsi direla eguneroko zapalkuntza basati baten kolpearen ondorioz. Eta ez pentsa horrek errebelldiazko mugimenduk eragin dituenik nigan. Ez, aitzitik, nire buruarengandik gutxien espero nuena munduan: otzantasuna. Etsitutako karga-piztiaren otzantasuna. (Weil 2014).

Zorigaitzaren ondorioz, pertsona gauza bihurturik agertzen da: «Fabrikan, masa anonimoarekin nahastuta denen begietara, baita nire begietara ere, besteen zorigaitza nire haragi eta ariman sartu zen» (*ibid.*). Weilek dio prozesu hori, zapalkuntzaren eragina, bakarrik zapalduaren ikuspuntutik ikus daitekeela.

Weilen funtsezko kontzeptua da zorigaitza (*malheur*), indarra edo grabitatearen ondorioa (Weil 2007a). Indarra grabitate bezalakoa da, gizateria damurik gabe presionatzen duen *beharrezkotasun* moduko bat; erlazio bat da, ez absolutua (Rabassó 2011). Indarrak gauza bihurtzen gaitu: bizitzaz ez ezik, *duintasunaz ere gabetutako materia fisikoa* (Pirruccello 1997). Weilen ustez, langilearen zorigaitzaren arriskurik handiena ez pentsatzeko tentazioan erortzea da; berak langile gisa izan zuen tentazio hori, bere ariman marka izugarria utziko zuen esperientzia izan baitzen. Artze poetaren testu ezagunak (*Ama hil zait*) adierazten duen ideia berbera da hori: gehiegizko lanak 'ito' egiten du, «zertarako den bizitza jakitera iritsi gabe» uzten du.

Filosofiak zorigaitzari arreta zor dio, sufrimenduaren aurrean makurtu behar du.¹² Zorigaitzaren ondorio ikaragarriena filosofatzeko ezintasuna dela uste du; bere esanetan, «grazia» galtzea *grabitatearen* eraginez.¹³ Lanaren eta

kapitalismoaren zapalkuntza pertsona desegituratzera edo deshumanizatzerara iristen da, pertsona zanpatu egiten du aukerarik eman gabe lan intelektual fina egiteko. Weilen ikuspegitik, filosofatzeko behar diren baldintzak ez dira betetzen laborari edo obreroen bizimoduan. Eta ikuspuntu hori ezin da ulertu batek esperientzia zuzenik ez badu:

Gizakiak eginak dauden eragatik, zapalketa egiten duenak ez du ezer sentitzen; zapaldutako pertsona da sentitzen duena zer gertatzen den. *Norbera jartzen ez bada zapalduen aldean, horiekin sentitzeko, ezin du ulertu.* (Weil 1978: 139)

Hilekoa ere honela uler dezakegu, ekidinezina den gorputzezko zama, menstruatzailea bertikalean grabitatearekin batera eramaten duen indarra. Alderdi sozial eta politikoak egonik ere, dena ez da soziala eta politikoa: mina, nekea eta hormonon zikloa errealitate dira menstruatzaile askorentzat, mina errealitate gaindiezin den bezala gaixoentzat edo ‘degaituentzat’. Errealitate horien ondorioz pertsona batzuek derrigorrez izan behar badute besteek baino ‘gorputzago’, horrek hausnarketa egitera behartzen gaitu: gorputzak eta minak makurrarazten badute ere, makurtu behar hori ikusten ez duenak ez du mundua objektiboki ikusten. Aitzitik, makurtu behar hori errealitate objektiboa da, filosofoak kontuan hartu behar duena. Hortaz, Weilentzat hezkuntzaren, filosofiaren helburua arreta hori zorroztea da. Soilik zapalkuntzaren kausak ulertzen direnean, harri bat erorarazten duen grabitatea ulertzen den bezain argi izango dira aske gizakiak. Horregatik, filosofia ekintza eta praktikara zuzendua izan behar da (Rozelle-Stone eta Davis 2020).

Ondorio modukoa...

Askotan filosofia aurkezten da agonia edo mina eragiten duen ekintza moduan, baina zalantzarik gabe filosofiak atsegin intelektuala edo plazera ere eskaintzen du. Timothy Williamson filosofoak, adibidez, aipatzen du filosofiaren eraginez ahal dela

argiago ikusi («antiojoak jazten ditudanean bezala»), ideia filosofikoak ezagutu eta aztertu, edo ideiekin jolastu.¹⁴ Dena den, emakumeak eta beste gutxiengoak filosofo ospetsuen izendegietatik apartatuta daudenaz ohartzean ere, gutxi az-

pimarratzen da bizitza teoriko eta profesioaletik baztertzeak eragiten duen mina.

Galdera da zer-nolako plazera den filosofia egitea emakumeentzat edo hilekoarekin bizi diren gizakientzat. Galde dezakegu filosofiaren izaeraz, (hilekoaren edo beste mota bateko) mina duen filosofo batek zer egin behar duen gustuz filosofatzeko

Galdera da zer-nolako plazera den filosofia egitea emakumeentzat edo hilekoarekin bizi diren gizakientzat. Galde dezakegu filosofiaren izaeraz, (hilekoaren edo beste mota bateko) mina duen filosofo batek zer egin behar duen gustuz filosofatzeko: adibidez, minari kasu egin behar dio (presente egon) ala mina gainditu (minari ihes egin, transzenditu) behar du? Gorputz zaurituan, minean, dagoen gorputzean,

bizi behar du filosofoak? Besteen mina bizi behar du bizipen argiago batzuk izateko? Ala gorputzaren eskaerak gainditu eta gorputzik gabeko eremu bat eraiki behar du filosofatu ahal izateko?

Lan honek ez ditu galdera horiek erantzun, baina bere ahalegina izan da horiek planteatzearen garrantzia azpimarratzea. Subjektu filosofikoak modu inklusiboan pentsatzeak hainbat erronka planteatzen baititu, tartean filosofiaren beraren zereginaz.

Oharrak

1. Esker ona ikerketa-taldean jasotako finantzaketa publikoari: Eusko Jaurlaritzaren Ikerketa Taldeei Laguntza [IT 1228-19] eta Espainiako MICINN Ministerioak *OUTONOMY* ikerketa proiektuari emandakoa [PID2019-104576GB-I00].
2. Torresek (2020) zenbaki zehatzagoak eskaintzen ditu Espainiako Estatu mailan.
3. *Estraven*: «Orduan, berdintasuna ez al da arau komuna? Adimenez apalagoak dira?». *Ginli Ai*: «Ez dakit. Ez dirudi horien artean askotan jenio matematikorik edo musika-konpositorerik dagoenik, edo asmatzaileak, *edo filosofoak*. Baina ez tuntunak direlako» (Le Guin 1996 [1969]: 234-235; nire itzulpena).
4. Marta García Rodríguezek esan bezala, Ménagek xvii. mendean egin zuen 75 emakume filosofoen historia (Ménage 2009 [1690]), baina oraindik gutxi ezagutzen da.
5. Caballero eta Larraurik (2021) pasarte interesgarriak eskaintzen dituzte gai horri buruz Bigarren Hezkuntzaren testuinguruan.
6. Zikloen eragin hormonalak zein immunea gero eta nabarmenago agertzen ari da hainbat ikerketa zientifikoren harira. Biologiaren eta medikuntzaren filosofiaren aldetik, hilekoaren alderdi hori garrantzitsua da: bai bere eboluzioa eta baita ugalketa sistemaren eta beste sistema fisiologikoen artean dagoen elkarrekintza eta eragina. Orain Ainhoa Rodríguez Muguruza doktorego ikaslearekin ari naiz lanean gai honetan bere tesi proiekturako, non aztertu eta erakutsi nahi den hilekoaren eragina aipatutako kolektibo zabal horren osasunean eta bizitzan. Adibidez, kirolaren edo kirolaren fisiologia aztertzen den arloetan, agerian geratzen da aldaketa nabarmenak egin beharra dagoela hilekoaren eragina kontuan hartuz gero. Horrez gain, hilekoak gizarte mailan lan erlazioak eta betebeharrak birplanteatu beharra eskatzen du.
7. Iaz liburu itzela argitaratu zen gaiari buruz, non arlo askotako ekarpenak egiten dituzten, tartean antropologoek, historialariek, politikariek, artistek, poetek, aktibistek (Bobel *et al.* 2020).
8. Artearen esparruan, Judy Chicago (1971) eta Rupi Kaur (2015) artistek egindako irudiak ikonikoak izan dira.
9. 2021eko apirilean, Hernaniko Kale Literatura taldean egin zen irakurraildirako hainbat testu esanguratsu bildu ziren (ikus <https://hkl.eus>).
10. Geroago aipatzen da Cavareroren ekarpena den *makurketaren* ideia.
11. Weil filosofo platonikoa eta mistikoa dela azpimarratzen da askotan, eta kontuan dut ezin dela sinpleki esan filosofia gorpuztuaren alde egin zuenik; baina ezin dut Weilen gorputzarekiko ikuspuntua sakoanago landu oraingo honetan.

12. Adriana Cavarero filosofoak ere antzeko zerbait adierazten du (Cavarero 2016): zuzentasuna asko goraiatu da humanitatearen ikur gisa, baina emakumeak 'makurtu' egiten dira, zaintzan, adibidez.
13. *Iliada*-ren harira dio: «Agian jeinu epikoa berreskuratuko dute dakitenean ez dela ezer sinistu behar zortearen babesean, indarra ez miresten inoiz, etsaiak ez gorrotatzen eta dohakabeak ez arbuizatzen. Zalantzazkoa da hori laster gertatuko ote den» ('Iliada edo Indarraren poema', in Weil 2007b; nire itzulpena).
14. Ikus Williamsonen komentarioa (www.youtube.com/watch?v=2Vy3egmyGzQ).

Bibliografia

- Alba Rico, S. (2017): *Ser o no ser (un cuerpo)*, Bartzelona, Seix Barral.
- Beauvoir, Simone de (2019 [1949]): *Bigarren sexua*, Andoain eta Donostia, Jakin eta Elkar. *Eskafandra* bilduma 6. Itzultzailea: Irene Arrarats Lizeaga.
- Beebee, H. (2021): 'Women in Philosophy: What's Changed?' (www.philosophersmag.com/essays/242-women-in-philosophy-what-s-changed).
- Birulés, F.; Rius Gatell, R. (argk.) (2013): *Lectoras de Simone Weil*, Bartzelona, Icaria.
- Bobel, C.; Winkler, I. T.; Fahs, B.; Hasson, K. A.; Kissling, E. A.; Roberts, T. A. (argk.) (2020): *The Palgrave Handbook on Critical Menstruation Studies*, Basingstoke, Palgrave MacMillan (sarbide irekia).
- Caballero, F.; Larrauri, M. (2021): *Un sujeto inesperado. Diálogo sobre filosofía y feminismo*, Madril, Los Libros de la Frontera.
- Cavarero, A. (2016): *Inclinations. A Critique of Rectitude*, Stanford, Stanford University Press.
- Etxeberria, A. (2018): 'Por qué hay menos mujeres en Filosofía: un punto ciego y sus explicaciones', *Dilemata* 27, 333-345.
- Groenhout, R. (2017): 'Beauvoir and the Biological Body', in L. Hengehold eta N. Bauer (argk.): *A Companion to Simone de Beauvoir*, Chichester, Wiley Blackwell.
- Le Guin, U. (1996 [1969]): *La mano izquierda de la oscuridad*, Bartzelona, Minotauro.
- Lynch, T. (datarik gabe): 'Simone Weil (1909-1943)', *The Internet Encyclopedia of Philosophy*.
- Ménage, G. (2009 [1690]): *Historia de las mujeres filósofas*, Bartzelona, Herder.
- Pirruccello, A. (1997): "Gravity' in the Thought of Simone Weil", *Philosophy and Phenomenological Research* 57(1), 73-93.

- (2002): 'Making the World My Body: Simone Weil and Somatic Practice', *Philosophy East and West* 52(4), 479-497.
- Rabassó, G. (2011): 'Muertes del alma en Simone Weil', in F. Birulés eta R. Rius Gatell (argk.): *Pensadoras del Siglo XX. Aportaciones al pensamiento filosófico femenino*, Madril, Instituto de la Mujer.
- Rozelle-Stone, A. R. (arg.) (2017): *Simone Weil and Continental Philosophy*, Londres, Rowman & Littlefield International.
- Rozelle-Stone, A. R.; Davis, B. P. (2020): 'Simone Weil', *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Fall 2020 Edition.
- Saul, Jennifer (2013): 'Implicit Bias, Stereotype Threat and Women in Philosophy', in F. Jenkins eta K. Hutchison (argk.): *Women in Philosophy. What Needs to Change?*, Oxford, Oxford University Press, 39-60.
- Torres González, O. (2020): 'The Data on Gender Inequality in Philosophy: The Spanish Case', *Hypatia* 35(4), 646-666.
- Ugarte Irizar, I. (2021): 'Ainhoa Urien: «Sormenak ere asko izan dezake zaintzatik»', *Berria*, 2021-01-03.
- Weil, S. (1978): *Lectures on Philosophy*, Cambridge, Cambridge, University Press.
- (2007a): *La gravedad y la gracia*, Madril, Trotta.
- (2007b): *Escritos históricos y políticos*, Madril, Trotta.
- (2014): *La condición obrera*, Madril, Trotta.
- Young, I. M. (2005): 'Menstrual Meditations', in *On Female Body Experience. 'Throwing Like a Girl' and Other Essays*, New York, Oxford University Press, 97-122.